

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Кафедра педагогіки початкової освіти

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор

“ ____ ” _____ 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Інноваційні методики освітньо-виховної роботи шкіл з інклюзивним навчанням

_____ (шифр і назва навчальної дисципліни)

Галузь знань _____ 01 «Освіта/Педагогіка» _____
(шифр і назва напряму підготовки)

Спеціальність _____ 013 «Початкова освіта» _____
(шифр і назва спеціальності)

Факультет _____ Педагогічний _____
(назва факультету)

Івано-Франківськ – 2019 рік

Робоча програма «Інноваційні методи освітньо-виховної роботи шкіл з інклюзивним навчанням» _____

для магістрантів за напрямом підготовки 013 «Початкова освіта», спеціальністю «Початкова освіта».

»___” _____ 2019 р.

Робоча програма складена кандидатом педагогічних наук кафедри педагогіки початкової освіти **Матвєєва Н.О.**

Робоча програма схвалена на засіданні кафедри педагогіки початкової освіти (протокол № 1 від 28 серпня 2019 р.)

Завідувач кафедри _____

підпис

Оліяр М.П.

прізвище, ініціали

Затверджено науково-методичною радою педагогічного факультету (протокол № 1 від 30 серпня 2019 р.)

Голова науково-методичної ради педагогічного факультету

Кондур О.С.

прізвище, ініціали

Директор / Декан _____

підпис

Кондур О.С.

прізвище, ініціали

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
Кількість кредитів: 3 Модулів: 1 Змістових модулів: 2	Галузь знань – 01 «Освіта/Педагогіка»	денна форма навчання	заочна форма навчання
		Вибіркова	
		Рік підготовки - II	
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва) Загальна кількість годин – 90 Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Спеціальність 013 Початкова освіта		
		Семестр – 2	
		Лекції	
		12	4
		Практичні, семінарські	
		18	4
Освітній рівень: магістр	Самостійна робота:		
	60 год.	82 год.	
	Індивідуальні завдання: год.		
	Вид контролю: залік		

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

Для денної форми навчання – ауд. год. 33,3%; год. с.р. – 66,6%

для заочної форми навчання – ауд. год. 8,88%; год. с.р. – 91,1%

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робоча навчальна програма з дисципліни «Інноваційні методики освітньо-виховної роботи шкіл з інклюзивним навчанням» є нормативним документом ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», який розроблено кафедрою педагогіки початкової освіти на основі освітньо-професійної програми підготовки магістра відповідно до навчального плану спеціальності 013 «Початкова освіта» для студентів денної і заочної форми навчання.

Робочу навчальну програму укладено згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчання. Програма визначає обсяги знань, які повинен опанувати студент відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни «Основи дефектології», необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів.

2. МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета викладання дисципліни - висвітлення основних закономірностей та особливостей розвитку, виховання та навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку (порушення зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату, затримка психічного розвитку, розумова відсталість, аутизм, складні порушення та ін.) на основі упровадження новітніх технологій, розробок та методик.

Завдання вивчення дисципліни:

- озброєння студентів теоретичними знаннями щодо загальної характеристики різних категорій дітей з психофізичними порушеннями, етіології, механізмів, симптоматики, класифікації, динаміки протікання даних порушень за умов цілеспрямованого навчання та виховання;
- ознайомити студентів зі станом соціальної політики України на сучасному етапі щодо розвитку спеціальної освіти, надання допомоги та освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами, їх захисту та ін.;
- ознайомлення з інноваційними технологіями, формами організації, методами, засобами навчання та виховання дітей з особливими потребами;
- формування у студентів понятійно-категоріального апарату дисципліни;
- набуття знань особливостей і специфіки технологічного підходу у процесі інклюзивного навчання;
- ознайомити зі змістом інноваційної методики, шляхами упровадження у практичній діяльності відповідно до різних порушень психофізичного розвитку;
- визначення потенційних можливостей розвитку особистості кожної категорії дітей з порушеннями психофізичного розвитку за умови використання конкретної інноваційної методики (техніки, технології, розробок та ін.);
- визначення основних інноваційних методик, що мають місце у роботі з різними

категоріями неповносправних дітей; накреслення основних завдань щодо професійної підготовки педагога у процесі реалізації кожної з методик;

- прогнозування перспектив розвитку системи інклюзивної освіти в Україні;
-

При вивченні курсу «Інноваційні методики освітньо-виховної роботи шкіл з інклюзивним навчанням» магістри повинні оволодіти такими *уміннями та навичками*:

- аналізувати стан соціальної політики України щодо розвитку інклюзивної освіти;
 - аналізувати стан досліджуваності проблеми; вивчати нові досягнення у галузі інноваційних методик та технологій;
 - опрацьовувати наукову та методичну літературу з проблем вивчення особливостей розвитку дітей з психофізичними порушеннями;
 - вивчати передовий педагогічний досвід щодо використання інноваційних методик у процесі навчання та виховання у школах з інклюзивним навчанням;
 - використовувати різні спеціальні технічні засоби, які допомагають дітям з порушеннями психофізичного розвитку в їх соціалізації та адаптації в умовах освітніх закладах;
 - уміти визначити зміст, методи і оптимальні структурно-організаційні форми здійснення професійної діяльності з дітьми з особливими потребами; виокремлювати найбільш ефективну методику у конкретному випадку, що слугуватиме підвищенню ефективності навчально-виховного процесу;
- проектування
- уміння проектувати індивідуальну освітню траєкторію учнів у просторі інклюзивного навчання;
 - виявляти особливості та шляхи щодо використання конкретної інноваційної методики у процесі навчання та виховання особливих дітей, покращення їх життя та діяльності дітей.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

знати:

- основні поняття дисципліни; загальні основи спеціальної та інклюзивної освіти в Україні;
- особливості професійної діяльності, процес навчання та виховання, розвитку та надання корекційної допомоги дітям з особливими потребами;
- зміст організації навчально-виховного процесу ЗОШ з інклюзивним навчанням. Створення розвивального середовища для дітей з особливими потребами;
- психолого-педагогічні умови щодо упровадження інклюзивного навчання;
- зміст понять «інтерактивна програма», «комп'ютерні технології», «традиційні лікувально-терапевтичні методики» та їх місце у освітньо-виховній роботі школи.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій; мета і завдання ІКТ; основні засоби навчання;

- використання методу пісочної терапії як ефективного засобу навчання та виховання, розвитку особливих учнів; структура заняття з включенням методу піско-терапії; основні умови організації та проведення; індивідуальна робота з дітьми щодо використання методу піско-терапії;
- використання тістопластики у роботі з дітьми з вадами здоров'я: мета, основні завдання та зміст занять;
- теоретичні основи методу Томатіса та особливості технічного забезпечення; основні умови організації занять за методом Томатіс-терапії;
- основні види музикотерапевтичних методів; характерологічні особливості щодо використання у практичній діяльності педагога; зміст заняття, структуру та форми організації;
- арт-терапія: суть методу, види технік; структуру занять з використанням арт-терапії; основні вимоги до організації та проведення занять з використанням арт-терапії.

уміти:

- визначати основні відмінності щодо навчання, виховання та розвитку, реабілітації осіб з особливими потребами;
- збирати інформацію щодо нових розробок у галузі психолого-педагогічного супроводу навчання та виховання, розвитку та реабілітації осіб з особливими потребами та виокремлювати найбільш основну;
- вивчати передовий педагогічний досвід учителів-практиків, учителів-асистентів та соціальних педагогів щодо упровадження новітніх технологій у процесі освітньо-виховної роботи з особливими школярами;
- реалізувати на практиці інноваційні методики інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- здійснювати психолого-педагогічний супровід особливих учнів;
- виокремлювати найбільш ефективні досягнення у галузі педагогіки та психології на сучасному етапі, які могли б мати місце у освітньо-виховному процесі шкіл з інклюзивним навчанням; вивчати досвід зарубіжних країн щодо означеної проблеми;

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Теоретичні та практичні основи упровадження інноваційних методик у навчально-виховний процес закладів освіти

Тема 1. Сутність процесів адаптації та модифікації щодо підвищення ефективності освітньо-виховної роботи із дітьми з особливими потребами

Суть поняття «адаптація», «модифікація».

Види адаптації (приспособування середовища, адаптація навчальних підходів та матеріалів, адаптація навчального плану та ін.)

Характеристика основних шляхів модифікації; вимоги до організації процесу модифікації.

Зміст, форми та методи навчання осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Основні умови створення комфортного середовища навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами.

Тема 2. Педагогічні інновації у практичній діяльності сучасного педагога

Суть поняття «інноваційні методики», «педагогічні технології»; специфіка їх використання на практиці.

Класифікація інноваційних методик. Етапи упровадження. Основні умови використання у навчально-виховному процесі ЗОШ.

Спеціальна підготовка педагога до інноваційної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Проектування змісту навчально-виховного процесу для дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Тема 3. Використання сучасних комп'ютерних технологій та інтерактивних програм в закладах інклюзивної освіти

Зміст понять «інтерактивна програма», «комп'ютерні технології», «традиційні лікувально-терапевтичні методики» та їх місце у освітньо-виховній роботі школи.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій. Мета і завдання ІКТ.

Основні засоби навчання (ТЗН; слухомовленнєвий тренажер «Світ звуків. Видима мова»; «Інтерактивна дошка»; «Комунікативні пристрої з синтезатором мовлення»), методи роботи.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Особливості використання інноваційних методик навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами

Тема 4. Навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку за допомогою методів піско-терапії й тістопластики

Використання методу піскової терапії як ефективного засобу навчання та виховання, розвитку особливих учнів.

Структура заняття з включенням методу піско-терапії; основні умови організації та проведення.

Індивідуальна робота з дітьми щодо використання методу піско-терапії.

Використання тістопластики у роботі з дітьми з вадами здоров'я: мета, основні завдання та зміст занять.

Основні вимоги щодо використання тістопластики на уроках та у позаурочній діяльності ЗОШ.

Тема 5. Метод високочастотної слухової терапії Альфреда Томатіса

Сутність методики та її призначення у роботі із дітьми.

Теоретичні основи методу Томатіса та особливості технічного забезпечення.

Основні умови організації занять за методом Томатіс-терапії.

Тема 6. Музикотерапія та арт-терапія в освітньо-виховній діяльності ЗОШ.

Історія виникнення та становлення методу. Його сутність.

Основні види музикотерапевтичних методів.

Характеристичні особливості щодо використання у практичній діяльності педагога.

Зміст заняття, структура та форми організації.

Основні вимоги до організації та проведення занять з використанням музикотерапевтичної методики.

Арт-терапія: суть методу, види технік.

Заняття з використанням даної методики та їх структура.

Основні форми організації занять з арт-терапевтичними технологіями.

Основні вимоги до організації та проведення занять з використанням арт-терапії.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	пр	лаб	с.р.		л	пр	інд	с.р.
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Теоретичні та практичні основи упровадження інноваційних методик у навчально-виховний процес закладів освіти										
Тема 1. Сутність процесів адаптації та модифікації щодо підвищення ефективності освітньо-виховної роботи із дітьми з особливими потребами	14	2	2		10	12				12
Тема 2. Педагогічні інновації у практичній діяльності сучасного педагога	14	2	2		10	12				12
Тема 3. Використання сучасних комп'ютерних технологій та інтерактивних програм в закладах інклюзивної освіти	14	2	2		10	16	2	2		12
Разом:	42	6	6		30	40	2	2		36
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Особливості використання інноваційних методик навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами										
Тема 4. Навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку за допомогою методів піско-терапії й тістопластики	16	2	4		10	16				16
Тема 5. Метод високочастотної слухової терапії Альфреда Томатіса	16	2	4		10	18				18
Тема 6. Музикотерапія та арт-терапія в освітньо-виховній діяльності ЗОШ.	16	2	4		10	16	2	2		12
<i>Разом:</i>	48	6	12		30	50	2	2		46
Усього годин	90	12	18		60	90	4	4		82

5. Теми практичних занять (денна форма)

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1	Сутність процесів адаптації та модифікації щодо підвищення ефективності освітньо-виховної роботи із дітьми з особливими потребами	2
2	Педагогічні інновації у практичній діяльності сучасного педагога	2
3	Використання сучасних комп'ютерних технологій та інтерактивних програм в закладах інклюзивної освіти	2
4	Навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку за допомогою методів піско-терапії й тістопластики	4
5	Метод високочастотної слухової терапії Альфреда Томатіса	4
6	Музикотерапія та арт-терапія в освітньо-виховній діяльності ЗОШ.	4
	Всього:	18

6. Самостійна робота (денна форма)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Сутність процесів адаптації та модифікації щодо підвищення ефективності освітньо-виховної роботи із дітьми з особливими потребами	10
2	Педагогічні інновації у практичній діяльності сучасного педагога	10
3	Використання сучасних комп'ютерних технологій та інтерактивних програм в закладах інклюзивної освіти	10
4	Навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку за допомогою методів піско-терапії й тістопластики	10
5	Метод високочастотної слухової терапії Альфреда Томатіса	10
6	Музикотерапія та арт-терапія в освітньо-виховній діяльності ЗОШ.	10
	Усього разом годин:	60

Теми практичних занять (заочна форма)

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин
1	Використання сучасних комп'ютерних технологій та інтерактивних програм в закладах інклюзивної освіти	2
2	Музико-терапія та арт-терапія в освітньо-виховній діяльності ЗОШ	2
	ВСЬОГО:	4

Самостійна робота (заочна форма)

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Сутність процесів адаптації та модифікації щодо підвищення ефективності освітньо-виховної роботи із дітьми з особливими потребами	12
2	Педагогічні інновації у практичній діяльності сучасного педагога	12
3	Використання сучасних комп'ютерних технологій та інтерактивних програм в закладах інклюзивної освіти	12
4	Навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку за допомогою методів піско-терапії й тістопластики	16
5	Метод високочастотної слухової терапії Альфреда Томатіса	18
6	Музикотерапія та арт-терапія в освітньо-виховній діяльності ЗОШ.	12
	Усього разом годин:	82

7. Методи навчання

- словесні (бесіда, розповідь, лекція); - наочні (спостереження, демонстрування);
- практичні (виконання вправ та завдань);
- проблемно-пошукові (самостійна робота, розв'язання проблемних завдань, аргументування, проблемне викладання);
- методи за логікою руху змісту навчального матеріалу (дедуктивні, індуктивні).

9. Методи контролю

- опитування;
- усний індивідуальний і фронтальний контроль;
- письмовий індивідуальний і фронтальний контроль;
- контрольньо-корекційна бесіда;
- виконання комплексних контрольних завдань;
- взаємоконтроль

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Залік

Тестування (самостійна робота)				Сума балів
Змістовий модуль 1				
Т 1	Т 2	Т 3		100
15	15	15		
Змістовий модуль 2				
Т 4	Т 5	Т 6	Т 7	

15	15	15	10	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Конспекти лекцій з дисципліни.
2. Плани практичних занять.
3. Навчально-методичне забезпечення самостійної роботи студентів.
4. Засоби контролю й самоконтролю.
5. Комплекс літератури з дисципліни.

14. Рекомендована література Базова

1. Борякова Н. Ю. Педагогические системы обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии : учеб. пособ. для студентов. – М. : АСТ, Астрель, 2008. – 222 с.
2. Выготский Л. С. Основы дефектологии. – СПб.: Лань, 2003. - 654 с.
3. Гаврись С., Григоренко Є. Інформаційні технології у навчальній діяльності учнів допоміжної школи/С.Гаврись, Є.Григоренко//Дефектолог. – 2009. - № 11. – с. 18 – 20.
4. Дети социального риска и их воспитание/Под научн. ред. Л.М.Шипициной. – СПб: «Речь», 2003. – 144 с.
5. Дети с ограниченными возможностями: проблемы и инновационные тенденции в обучении и воспитании/Сост. Н.Д.Соколова, Л.В.Калинникова. – М.: ООО «Аспект», 2005. – 448 с.
6. Засенко В.В. Інтеграція осіб з порушеннями слуху: проблеми, пошуки, перспективи/Крок до компетентності та інтеграції в суспільство: Науково-методичний збірник/В.В.Засенко. – К.: Контекст, 2000. – 286 с.

7. Засенко В.В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку/Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник. – Вип. 8/За ред. В.І.Бондаря, В.В.Засенка. – К.: Наук. Світ, 2006. – 288 с.
8. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Наказ МОН від 01.10.2010 р. № 912.
9. Корекційна педагогіка: Основи навчання і виховання дітей з відхиленнями в розвитку/Б.П.Пузанов, В.І.Селіверстов, С.Н.Шаховська, Ю.А.Костенкова; Під ред. Б.П.Пузанова. – М.: Видавничий центр «Академія», 2001.
10. Лапшин В. А., Пузанов Б. П. Основы дефектологии: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. — М.: Просвещение, 1991. — 143 с.
11. Логопедія: [підручник] / За ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.
12. Малярчук А.Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків: [навчальний посібник] / Антоніна Яківна Малярчук. – К.: Літера ЛТД, 2005. – Ч. I. – 272 с.
13. Миронова С.П. Використання компютера у корекційному навчанні дітей з вадами інтелекту/С.П.Миронова//Дефектологія. – 2003. - № 3. – с. 41 – 44.
14. Репина З.А., Лизунова Л.Р. Компьютерные средства обучения: проблемы разработки и внедрения/З.А.Репина, Л.Р.Лизунова //Вопросы гуманитарных наук. – 2—4. - № 5 (14) – с. 285.
15. Синьов В. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні/В.Синьов, А.Шевцов//Дефектологія. – 2004. - № 2. – С. 6 – 11.
16. Специальная педагогика: учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. И. Аксенова, Б. А. Архипов, Л. И. Белякова и др.; Под ред. Н. М. Назаровой. – 4-е изд., стер. – М.: Изд.центр «Академия», 2005. – 400 с.
17. Слободянюк Н.Г., Софій Н.З., Найда Ю.М. Пристосування шкільних приміщень до потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку/ Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально- методичний посібник/Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І. – К., 2007. – 128 с.
18. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (українсько-кандаський досвід): матеріали Міжнародної конференції/за ред. В.І.Бондаря, Р.Петришина. – К.: Наук. Світ, 2004.- 200 с.
19. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Загальні принципи здійснення адаптацій та модифікацій навчально–виховного процесу /Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник/Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І., - К., 2007. – 128 с.
20. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі навчання./Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник/Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І., - К., 2007. – 128 с.

Допоміжна література

1. Акимова М. К. Психологическая коррекция умственного развития школьников: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. К. Акимова, В. Т. Козлова. – 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 160 с.
2. Андреева Л. В. Сурдопедагогика: Учебник для студ. высш. учеб. заведений / Людмила Витальевна Андреева; Под науч. ред. Н. М. Назаровой, Т. Г. Богдановой. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 576 с.
3. Архипова Е.Ф. Коррекционная работа с детьми с церебральным параличом (доречевой период). М., 1989
4. Богданова Т. Г. Сурдопсихология: Учебник для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 224 с.
5. Вознюк Л.М., Климчук Н.Б., Мерленко І.М., Петрович В.С. Дитячий церебральний параліч: поради батькам і педагогам. – Луцьк, 2002. – 74 с.
6. Головчиц Л.А. Дошкольная сурдопедагогика: Воспитание и обучение дошкольников с нарушениями слуха: Учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 304 с.
7. Ермаков В.П., Якунин Г.А. Основы тифлопедагогтики: развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения – М., 2000. – 240 с.
8. Ефективні технології навчання та виховання в контексті Болонського процесу: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції 18 – 19 квітня 2013 р. – Макіївка: Промінь, 2013. – 220 с.
9. Закон України «Про освіту»//Голос України. – 1996. – 25 квітня.
10. Закон України «Про загальну середню освіту»// Інформаційний збірник МОН України. – 1999. - № 25.
11. Закон України «Про виховання дітей та молоді»//Освіта України. – 2004. - № 72. – 14 вересня. – С. 4 – 6.
12. Мещеряков А. И. Слепоглухонемые дети. Развитие психики в процессе формирования поведения – М. : Педагогика, 1974. – 327 с
13. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес//Освіта України. – 2004. – 10 серпня.
14. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст//Освіта України. – 2002. – 23 квітня.
15. Національна доктрина розвитку освіти/Нормативно-правове забезпечення освіти: Доктрина, закони, концепції. – Ч. 1. – Харків: Основа, 2004. – С. 5 – 24.
16. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні/Авт. кол. І.Бех, Т.Алексеєнко, Г.Балл та ін.//Освіта України. – 2004. - № 94. – С. 6 – 10.
17. Ніколаєнко С. Освіта в інноваційному поступі суспільства/С.Ніколаєнко//Освіта України. – 2006. – 14 серпня.
18. Основы обучения и воспитания детей с особенностями психофизического развития: вопросы и ответы [Текст] : учебно-методическое пособие. / авт. В. В. Хитрюк. - Барановичи : РИО БарГУ, 2011.

Інформаційні ресурси:

1. www2.znz.edu-ua.net/storage/95.txt
2. www.uazakon.com/document/fpart15/idx15806.htm
3. <http://www.isp-2006.narod.ru/>
4. <http://www.canada-ukraine.org/>
5. www.clientcenter.youcandothat.com/www-dev/ccds/uk/components.php
6. www.education-inclusive.com/uk/index.php